

Τάξη, λαός, έθνος και το πραγματικό κίνημα μέσα στην κρίση αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων

Η κρίση αναπαραγωγής της καπιταλιστικής κοινωνίας στην Ελλάδα

Μια σφοδρή σύγκρουση ανάμεσα στο κεφάλαιο και το προλεταριάτο ξέσπασε στην Ελλάδα ανάμεσα στο 2010 και το 2013. Η σύγκρουση αυτή αποτέλεσε την **κύρια μορφή εμφάνισης** της βαθιάς κρίσης αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων εντός της επικράτειας του ελληνικού έθνους-κράτους, δίπλα στις οικονομικές μορφές που αυτή έλαβε την προηγούμενη δεκαετία. Ωστόσο, όταν λέμε ότι η ταξική σύγκρουση εκείνης της τριετίας ήταν μορφή εμφάνισης της κρίσης δεν εννοούμε καθόλου ότι η ταξική πάλη αποτελεί μια «εξαρτημένη μεταβλητή», η οποία καθορίζεται από την αντικειμενική πορεία της καπιταλιστικής συσσώρευσης, όπως υποστηρίζουν ορισμένες νεοστρουκτουραλιστικές αναλύσεις που έχουν εμφανιστεί τον τελευταίο καιρό εντός του αντιεξουσιαστικού χώρου. Αντιθέτως, η ιστορική διαδικασία της ανάπτυξης της καπιταλιστικής κοινωνίας σε παγκόσμιο επίπεδο είναι εμμενώς μια διαδικασία διαρκούς αγώνα ανάμεσα στο κεφάλαιο και το προλεταριάτο. Η ιστορία της καπιταλιστικής κοινωνίας δεν είναι τίποτα άλλο παρά η ιστορία των ταξικών αγώνων.

Το κεφάλαιο δεν είναι πράγμα αλλά κοινωνική σχέση. Η διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου είναι αναγκαία αναπαραγωγή και του προλεταριάτου, όχι ως παθητικού υπηρέτη του κεφαλαίου, αλλά ως φραγμού σε αυτή καθαυτή τη διαδικασία αναπαραγωγής. Το προλεταριάτο απειλεί να διαρρήξει το κύκλωμα αναπαραγωγής του κεφαλαίου σε όλες τις φάσεις του. Η αναπαραγωγή του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου μπορεί επομένως να επιτευχθεί μόνο μέσω της ταξικής πάλης. Αυτή είναι η βασική αντίφαση και η μόνιμη πηγή αστάθειας των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων και υπό αυτήν ακριβώς την έννοια, η διαδικασία αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων είναι μια **διαδικασία διαρκούς κρίσης και αναδιάρθρωσης**.

Ο λόγος που το τελευταίο ξέσπασμα της παγκόσμιας καπιταλιστικής κρίσης εκδηλώθηκε με τέτοια σφοδρότητα στην Ελλάδα πρέπει επομένως να αναζητηθεί στην ιστορία των ταξικών συγκρούσεων των προηγούμενων δεκαετιών και στις μορφές αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων που συγκροτήθηκαν μέσα από αυτή την ιστορία. Σε αυτό το σημείο πρέπει να είμαστε σαφείς: όταν μιλάμε για ταξική πάλη δεν αναφερόμαστε σε ένα μυθικό, μόνιμωσ επαναστατικό προλεταριακό υποκείμενο αλλά σε μια διαδικασία διαρκούς αποσύνθεσης και ανασύνθεσης της τάξης ως υποκειμένου του μετασχηματισμού και, δυνητικά, της κατάργησης των υφιστάμενων κοινωνικών σχέσεων συμπεριλαμβανομένου του ίδιου του τού εαυτού.

Αρχικά λοιπόν σημειώνουμε ότι το ελληνικό καπιταλιστικό κράτος απέτυχε την περίοδο της ανάπτυξης να επιβάλλει στο σύνολό τους τις μεταρρυθμίσεις που θα του επέτρεπαν να διατηρήσει την ανταγωνιστικότητά του και τη θέση του μέσα στην παγκόσμια ιεραρχία των καπιταλιστικών κρατών. Η αποτυχία αυτή οφείλεται στην ιδιαίτερη μορφή της αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων στην Ελλάδα –ιστορικό προϊόν της ταξικής πάλης μεταπολιτευτικά– που αποτέλεσε τη βάση για το ξέσπασμα ταξικών αγώνων, οι οποίοι εμπόδισαν και καθυστέρησαν την πλήρη εφαρμογή της αναδιάρθρωσης που ήταν αναγκαία για την ανταγωνιστικότητα του εθνικού κεφαλαίου. Πέρα όμως από τις στιγμές

αγώνα, η μορφή αναπαραγωγής των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων στην Ελλάδα χαρακτηριζόταν από ορισμένες ιδιαιτερότητες, που αποτέλεσαν εμπόδιο στην αναδιάρθρωση χωρίς να έχουν κάποια σχέση με την αμφισβήτηση των καπιταλιστικών σχέσεων: λ.χ. τα πελατειακά κομματικά-συνδικαλιστικά δίκτυα, η ύπαρξη ισχυρών συντεχνιακών-κορπορατιστικών συνδικάτων στον στενότερο και τον ευρύτερο δημόσιο τομέα, η ύπαρξη ενός μεγάλου αριθμού μικρών οικογενειακών καπιταλιστικών επιχειρήσεων, ένα πολύ υψηλό ποσοστό αυτοαπασχολούμενων, το συντριπτικά πλειοψηφικό ποσοστό ιδιοκατοίκησης και η λειτουργία της οικογένειας ως βασικού θεσμού κοινωνικής αναπαραγωγής. Παρότι δεν μπορούμε εδώ να προχωρήσουμε σε μια βαθύτερη ανάλυση, πρέπει ωστόσο να τονίσουμε ότι αυτές οι μορφές κοινωνικής αναπαραγωγής αφενός είχαν ως αποτέλεσμα την ύπαρξη αυξημένων κοινωνικών προσδοκιών και αφετέρου αποτέλεσαν εμπόδιο στην επαρκή διαθεσιμότητα και κινητικότητα φθηνής εργασιακής δύναμης. Η εκμετάλλευση των υποτιμημένων μεταναστών προλετάρων που ήρθαν στην Ελλάδα τις προηγούμενες δεκαετίες αποτέλεσε διέξοδο για το κεφάλαιο μόνο σε συγκεκριμένους κλάδους παραγωγής.

Ωστόσο, η δημοσιονομική κρίση του ελληνικού κράτους και η κρίση ανταγωνιστικότητας του ελληνικού κεφαλαίου δεν αποτελούν απλώς μορφές της κρίσης αναπαραγωγής των κοινωνικών σχέσεων εντός των στενών ορίων του ελληνικού κράτους. Αποτελούν ταυτόχρονα έκφραση της παγκόσμιας κρίσης αναπαραγωγής του κεφαλαίου όπως αυτή εκδηλώνεται στο επίπεδο των σχέσεων του εθνικού κράτους μέσα από την κίνηση του παγκόσμιου χρήματος.

Τα έθνη-κράτη αντλούν εν τέλει το εισόδημα και την εξουσία τους από το εκάστοτε εθνικό κεφάλαιο. Για να αυξήσουν τις πιθανότητες προσέλκυσης και διατήρησης κεφαλαίου εντός των συνόρων τους τα εθνικά κράτη ακολουθούν μια σειρά από πολιτικές (οικονομική και κοινωνική πολιτική, ενσωμάτωση και καταστολή, κ.λπ.) και προσφέρουν κίνητρα και δέλεαρ για επενδύσεις. Ωστόσο, η επιτυχία των εθνικών πολιτικών εξαρτάται από την επιτυχή εκ νέου εδραίωση των συνθηκών για τη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου σε παγκόσμιο επίπεδο. **Το δίλημμα που αντιμετωπίζουν τα εθνικά κράτη είναι ότι ενώ η συμμετοχή τους σε πολυμερείς εμπορικές και χρηματοπιστωτικές συμφωνίες είναι αναγκαία για την προώθηση της συσσώρευσης σε παγκόσμιο επίπεδο, αυτή η συμμετοχή τους μπορεί να υπονομεύσει σοβαρά την πορεία της συσσώρευσης του εθνικού κεφαλαίου.**

Η διαδικασία της λεγόμενης Οικονομικής και Νομισματικής Ενοποίησης (ONE) αποτελεί το πιο χτυπητό παράδειγμα της κίνησης αυτής της αντίφασης. Από τη μια μεριά η διαδικασία της ONE αποτέλεσε τη συγκεκριμένη στρατηγική εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επιβολή πειθαρχίας στις πληθωριστικές κρατικές δαπάνες και την αύξηση του βαθμού εκμετάλλευσης της ευρωπαϊκής εργατικής τάξης. Από την άλλη μεριά, η διαδικασία της ONE οδήγησε σε απόκλιση ανάμεσα στις χώρες του «κέντρου» και της «περιφέρειας» της ευρωζώνης ως προς την ανταγωνιστικότητά τους ενώ ταυτόχρονα αύξησε προσωρινά την πιστοληπτική ικανότητα (αλλά και το έλλειμμα τρεχουσών συναλλαγών) των χωρών της «περιφέρειας». Αυτή η ασύμμετρη δυναμική εκφράστηκε μετά από την παγκόσμια ύφεση του 2008 στο ξέσπασμα της κρίσης του δημόσιου χρέους στις χώρες της περιφέρειας –με τον πιο οξύ τρόπο στην Ελλάδα– και σε έντονους κλυδωνισμούς στο εσωτερικό της ευρωζώνης.

Η κίνηση του παγκόσμιου χρήματος μεταφέρει λοιπόν τις παγκόσμιες συνθήκες της καπιταλιστικής συσσώρευσης και την πειθαρχία του καπιταλιστικού ανταγωνισμού στις εθνικές σφαίρες αξιοποίησης και τα αντίστοιχα κράτη μέσω του ισοζυγίου των πληρωμών, του συστήματος συναλλαγματικών ισοτιμιών και των όρων του δανεισμού του εκάστοτε κράτους. Αυτοί οι μεσολαβητικοί μηχανισμοί μετασχηματίζουν την επιδείνωση των τρεχουσών συνθηκών και των μελλοντικών προοπτικών της κυριαρχίας του κεφαλαίου πάνω στην εργασία και του βαθμού εκμετάλλευσής της σε δημοσιονομικές και χρηματοπιστωτικές κρίσεις. Η μορφή της χρηματοπιστωτικής και δημοσιονομικής κρίσης μετατρέπεται στη μορφή της πολιτικής κρίσης καθώς το εκάστοτε έθνος-κράτος δέχεται αυξανόμενη πίεση προκειμένου να αναδιρθώσει εκ βάθρων τις κοινωνικές σχέσεις ώστε να εξασφαλίσει τη διευρυμένη αναπαραγωγή του κεφαλαίου.

Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο, η όξυνση της παγκόσμιας κρίσης αναπαραγωγής του κεφαλαίου με το ξέσπασμα της χρηματοπιστωτικής κρίσης το 2007 εκδηλώθηκε καθυστερημένα στην Ελλάδα το 2009 λαμβάνοντας τη μορφή της οξείας δημοσιονομικής κρίσης και τη μορφή της κρίσης ανταγωνιστικότητας. Οι μορφές που πήρε το ξέσπασμα της κρίσης στην Ελλάδα και η οξύτητά της είχαν να κάνουν με τις αντιφάσεις της αναπαραγωγής του εθνικού κοινωνικού κεφαλαίου που συνοπτικά αναφέραμε προηγουμένως αλλά και με τη θέση του ελληνικού κράτους εντός του διεθνούς καταμερισμού εργασίας και της ιεραρχίας του διεθνούς συστήματος κρατών – ειδικότερα δε με την ασύμμετρη δυναμική της διαδικασίας της Οικονομικής και Νομισματικής Ενοποίησης στην Ευρώπη. Το ελληνικό καπιταλιστικό κράτος, σε συνεργασία με την ΕΕ και το ΔΝΤ, αντέδρασε άμεσα και προχώρησε σε μια συνολική επίθεση που είχε ως στόχο την απαξίωση της εργασιακής δύναμης και του μη παραγωγικού κεφαλαίου για να **ανασυγκροτήσει πάνω σε νέες βάσεις το κύκλωμα του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου** αλλά και για να **εσωτερικευθεί μέσα στην προλεταριακή υποκειμενικότητα** η πειθαρχία και ο «ρεαλισμός» των μειωμένων προσδοκιών.

Για το κίνημα ενάντια στην αναδιάρθρωση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων μετά το 2010 στην Ελλάδα, τις «νέες μεσαίες τάξεις» και το προλεταριάτο

Το κίνημα των πλατειών αποτέλεσε την κορύφωση του ευρύτερου κοινωνικού κινήματος ενάντια στην αναδιάρθρωση των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων μετά το ξέσπασμα της «κρίσης χρέους» στην Ελλάδα. Το κύριο αίτημα του κινήματος των Πλατειών ήταν να μην περάσουν τα μέτρα απαξίωσης της εργασιακής δύναμης. Ένα αίτημα που αναγκαία, λόγω του χαρακτήρα της συγκεκριμένης επίθεσης εναντίον της εργατικής τάξης, απευθυνόταν στο ίδιο το κράτος. Ορισμένοι σύντροφοι έχουν υποστηρίξει ότι η διεκδίκηση παραχωρήσεων από το κράτος οδηγεί στη στράτευση της εργατικής τάξης πίσω από αυτό και στη δημιουργία διαταξικών συμμαχιών. Ωστόσο για εμάς η σχέση της εργατικής τάξης με το κράτος είναι αντιφατική. Από τη μια μεριά, η κινητοποίηση της εργατικής τάξης πιέζει το κράτος να ανταποκριθεί στις υλικές απαιτήσεις της. Από τη άλλη μεριά, το κοινωνικό κράτος δεν μπορεί ποτέ να ικανοποιήσει τις ανάγκες της εργατικής τάξης γιατί οι παροχές του κοινωνικού κράτους παραμένουν εξαρτημένες από την υποταγή της τάξης στις αλλοτριωμένες μορφές της μισθωτής εργασίας και του καπιταλιστικού κράτους. Πόσο

μάλλον που στην εν λόγω συγκυρία το κράτος ήταν αναγκασμένο να επιβάλλει περικοπές στον κοινωνικό μισθό λόγω της κρίσης αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Κάθε μεμονωμένος εργάτης, είτε περιθωριοποιημένος είτε ενσωματωμένος, και κάθε κομμάτι της τάξης βρίσκεται σε μια αντιφατική σχέση με το καπιταλιστικό κράτος. Η διαίρεση ανάμεσα στην ενσωμάτωση και τον αγώνα ενάντια στο κράτος δεν είναι μια διαίρεση ανάμεσα σε δύο κομμάτια της εργατικής τάξης, το «ενσωματωμένο» και το «αποκλεισμένο», αλλά μια διαίρεση που διαπερνά τους ταξικούς αγώνες: κάθε αγώνας μέσα στο κράτος εμπεριέχει ως στιγμή την εναντίωση σε αυτό, ακόμα κι όταν αυτή δεν κυριαρχεί.

Συνήθως, οι αναλύσεις του α/α χώρου σχετικά με την πλατεία Συντάγματος εξαντλούνται στους ακροδεξιούς της «επάνω πλατείας» δίνοντας τη στρεβλή εντύπωση ότι αυτοί ήταν που έδωσαν τον τόνο και το περιεχόμενο της κινητοποίησης τόσο στην επάνω όσο και στην κάτω πλατεία. Ωστόσο, μια τέτοια οπτική διαγράφει πλήρως από την ιστορία τον ρόλο που έπαιξε εντός του κινήματος ο μηχανισμός της αριστεράς. Στην πραγματικότητα, η αριστερά, και συγκεκριμένα ο ΣΥΡΙΖΑ και δευτερευόντως η ΑΝΤΑΡΣΥΑ, όχι απλώς βρισκόταν στην πλατεία αλλά είχε αγκυροβολήσει στις βασικές ομάδες εργασίας που είχαν δημιουργηθεί προσπαθώντας συστηματικά να χειραγωγήσουν τις γενικές συνελεύσεις και το περιεχόμενο της κινητοποίησης. Στόχος τους ήταν να καναλιζάρουν τη συζήτηση γύρω από την κεντρική πολιτική σκηνή με αιτήματα για «πτώση της κυβέρνησης», «διαγραφή του χρέους», με καλέσματα «επιφανών» αριστερών οικονομολόγων που θα δώσουν λύσεις στο πρόβλημα της χώρας και, φυσικά, με καταγγελίες εναντίον των συγκρούσεων με τις δυνάμεις της τάξης. Ξεκάθαρος στόχος τους ήταν η μετατροπή του ταξικού ζητήματος σε εθνικό ζήτημα που μπορεί να λυθεί μέσω μιας φιλολαϊκής κυβέρνησης που θα διαγράψει το χρέος και θα στηρίξει την εθνική οικονομία και τον λαό εφαρμόζοντας σοσιαλδημοκρατικές πολιτικές. Και τελικά αυτή ήταν η ρητορική που κυριάρχησε στην κάτω πλατεία έναντι της αντικαπιταλιστικής-αντικρατικής τάσης που έθετε το ζήτημα ταξικά, δηλαδή με όρους άμεσης ικανοποίησης των προλεταριακών αναγκών, προωθώντας την οργάνωση άμεσων δράσεων, την παύση πληρωμών από τα κάτω και τη σύγκρουση με τις δυνάμεις καταστολής.

Η κυριαρχία του αριστερού δημοκρατικού εθνικισμού στην κάτω πλατεία σημαίνει κυριαρχία της ανάθεσης. Ανάθεση τόσο όσον αφορά την επίλυση του ζητήματος που έβγαλε έξω όλο αυτόν τον κόσμο όσο και σε επίπεδο οργάνωσης του ίδιου του αγώνα. Προφανώς δεν εννοούμε ότι δεν υπήρχε αυτενέργεια από τον κόσμο που συμμετείχε στο κίνημα. Η ίδια η κατάληψη του δημόσιου χώρου και η υπεράσπισή της απέναντι στο κράτος και τις δυνάμεις καταστολής ήταν μια πολύ σημαντική μορφή αυτενέργειας, όπως και η μαζική συμμετοχή στις καθημερινές συνελεύσεις αλλά και στην ίδια τη ζωή της κατάληψης. Ωστόσο, καθώς το κίνημα δεν ανέλαβε ουσιαστικές πρακτικές πρωτοβουλίες που θα αμφισβητούσαν άμεσα την εξουσία του κεφαλαίου στην παραγωγή και την αναπαραγωγή κατέληξε να διεκδικεί απλώς μια άλλη κυβερνητική πολιτική που θα διέγραφε το χρέος και θα ανέπτυσσε την εθνική οικονομία.

Ακόμα και όταν μια σημαντική μερίδα του κόσμου άσκησε κριτική στο κράτος και το πολιτικό σύστημα, αυτή η κριτική δεν μπόρεσε να ξεπεράσει την προσκόλληση σε ζητήματα μορφής, αντιπαραθέτοντας την «άμεση δημοκρατία» στην «αντιπροσωπευτική δημοκρατία». Αυτό είχε συνέπειες στο περιεχόμενο του αγώνα: οι πολιτικοί και τα κόμματα καταγγέλθηκαν ως μια ελίτ που δεν εκπροσωπεί και δεν ενδιαφέρεται για τα προβλήματα

του λαού. Έτσι η «άμεση δημοκρατία» παρουσιάστηκε ως λύση για να πάρουν οι άνθρωποι την τύχη τους στα χέρια τους.

Επομένως, η κατάληψη της πλατείας Συντάγματος παρέμεινε μια κινητοποίηση **διαμαρτυρίας** ενάντια στο πολιτικό σύστημα. Το κράτος δεν αναγνωρίστηκε ως **πολιτική μορφή του κεφαλαίου**. Δεν έγινε αντιληπτό ότι οι παρεμβάσεις του μπορούν να κινούνται μόνο εντός των ορίων που τίθενται προκειμένου να μην διαρρηχθεί το κύκλωμα της αναπαραγωγής του κεφαλαίου. Δεν έγινε δηλαδή αντιληπτό ότι η κρατικά εγγυημένη ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας είναι ταυτόσημη με τη διευρυμένη αναπαραγωγή του εθνικού κεφαλαίου εντός του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος. Δεν αναγνωρίστηκε, επομένως, η ουσιαστική ενότητα των επιμέρους εθνικών κεφαλαίων εντός της παγκόσμιας συσσώρευσης παρά τον ανταγωνισμό μεταξύ τους. Γι' αυτό τον λόγο, ο λαός και το έθνος, δηλαδή η απατηλή διαταξική εθνική κοινότητα, δεν τέθηκαν υπό **ριζική** αμφισβήτηση. Η κριτική περιορίστηκε στον τρόπο λήψης των αποφάσεων και στην αναζήτηση μιας εναλλακτικής / αμεσοδημοκρατικής συγκρότησης της πολιτικής κοινότητας ως διαχωρισμένης σφαίρας. Η συμμετοχή του περισσότερου κόσμου στο κίνημα δεν πήγε πέρα από την εν τέλει παθητική «συμμετοχή» στις διαδικασίες και τις ομάδες, που δεν κατάφεραν να αναλάβουν καμία ουσιαστική πρακτική πρωτοβουλία προς την κατεύθυνση της αμφισβήτησης της εξουσίας του κεφαλαίου και του κράτους του. Κι όλα αυτά οδήγησαν εν τέλει στην ήττα μέσα από την υπαγωγή του κινήματος στις πολιτικές και ιδεολογικές μορφές του κεφαλαίου.

Ταξική σύνθεση του κινήματος των πλατειών

Τόσο στις διαδηλώσεις πριν το κίνημα των πλατειών όσο και στις κινητοποιήσεις στην πλατεία Συντάγματος το 2011 συμμετείχαν όλοι εκείνοι που ένιωθαν ότι η πολιτική της απαξίωσης έθετε σε κίνδυνο την ίδια τους την αναπαραγωγή: οι εργαζόμενοι, πλήρους ή μερικής απασχόλησης, δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, οι άνεργοι που συνεχώς αυξάνονταν, οι συνταξιούχοι που οι συντάξεις τους συνεχώς μειώνονταν, οι φοιτητές που έβλεπαν τις όποιες προσδοκίες τους να ακυρώνονται, οι αυτοαπασχολούμενοι που η φορολογία τους τσάκιζε και τα μικροαφεντικά και οι μικρομαγαζάτορες που ως μη επαρκώς παραγωγικό κεφάλαιο έμπαιναν σε διαδικασία προλεταριοποίησης. Αν εξαιρέσουμε, λοιπόν, την κατηγορία των μικροαφεντικών, η πλειοψηφία του κόσμου που συμμετείχε στο κίνημα προερχόταν από την τάξη των προλετάρων, δηλαδή από την τάξη αυτών που η επιβίωσή τους βασίζεται στην πώληση της εργασιακής τους δύναμης. Η θέση αυτή βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με την άποψη ότι το κίνημα των πλατειών ήταν ένα κίνημα της «μεσαίας τάξης» που έβλεπε να απειλούνται τα προνόμιά της και, ως εκ τούτου, κεφαλαιοποιήθηκε εκλογικά από τον ΣΥΡΙΖΑ.

Η έννοια της μεσαίας τάξης είναι τόσο θολή που σε αυτήν μπορούν να συνωθούνται από μικροαγρότες, μικροαφεντικά, τεχνίτες μέχρι εμποροϋπάλληλοι, δημόσιοι υπάλληλοι, υπάλληλοι γραφείου και υπηρεσιών, εν ολίγοις όλοι οι εργαζόμενοι στον τριτογενή τομέα. Το γιατί ένα τεράστιο κομμάτι των προλετάρων, ειδικά στις δυτικές καπιταλιστικές χώρες, δεν είναι προλετάριοι αλλά «μεσαία τάξη», όπως υποστηρίζουν κάποιες αναλύσεις, απαιτεί μια σειρά θεωρητικών ακροβασιών που θα παρουσιάσουμε συνοπτικά ευθύς αμέσως.

Ο Πουλαντζάς, βασικός εμπνευστής αυτών των απόψεων, υποστήριζε ότι οι τάξεις στον καπιταλισμό δεν καθορίζονται με βάση την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, και άρα

τις σχέσεις εκμετάλλευσης, αλλά με βάση τη θέση και τη λειτουργία του καθένα μέσα στην παραγωγή. Όσον αφορά τη θέση και τη λειτουργία εντός της παραγωγής, όρισε ως βασικό δομικό κριτήριο για τη διάκριση μεταξύ εργατικής τάξης και μισθωτής μεσαίας τάξης τη διάκριση μεταξύ παραγωγικής και μη παραγωγικής εργασίας, δηλαδή μεταξύ των εργατών που παράγουν άμεσα υπεραξία, και των μη παραγωγικών εργατών, δηλαδή των εργατών που δεν παράγουν άμεσα υπεραξία. Οι μεν πρώτοι συνιστούν την εργατική τάξη ενώ οι δεύτεροι τη «μισθωτή μεσαία τάξη». Βάσει αυτού του τεχνικού διαχωρισμού που μάλιστα είναι και λανθασμένος, αν και δεν μπορούμε να το αναπτύξουμε εδώ, το μεγαλύτερο κομμάτι των εργαζομένων στον σύγχρονο δυτικό καπιταλισμό πετιέται έξω από την εργατική τάξη, παραβλέποντας ηθελημένα ότι όλες αυτές οι κατηγορίες εργαζομένων (εμποροϋπάλληλοι, δημόσιοι υπάλληλοι, υπάλληλοι στον τριτογενή τομέα) δεν διαθέτουν δικά τους μέσα παραγωγής, επομένως, είναι αναγκασμένοι να πωλούν την εργασιακή τους δύναμη και να υφίστανται εκμετάλλευση παρέχοντας υπερεργασία.

Παραμένει επομένως το ερώτημα: για ποιο λόγο αυτό το κομμάτι της εργατικής τάξης δεν είναι προλετάριοι αλλά μέλη της μεσαίας τάξης; Η απάντηση που δίνει ο Πουλαντζάς είναι ότι αυτά τα κομμάτια της εργατικής τάξης διαπνέονται από την κυρίαρχη αστική ιδεολογία και στηρίζουν την πολιτική εξουσία του κεφαλαίου, και αυτή η συνθήκη είναι που τα καθιστά κομμάτια της μεσαίας τάξης.

Τάξη και αλλοτρίωση

Η κοινωνιολογική προσέγγιση του Πουλαντζά ορίζει την τάξη ως «ομάδα» ή «θέση» που καταλαμβάνει το άτομο μέσα στην κοινωνία. Ωστόσο, η τάξη δεν είναι ούτε «ομάδα» ούτε «θέση», είναι *κοινωνική σχέση* που απορρέει από τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Τάξη είναι η συνεχής διαδικασία του διαχωρισμού της μεγάλης μάζας των ανθρώπων από τα μέσα παραγωγής και συντήρησης, μια διαδικασία που δεν ολοκληρώθηκε στη λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση αλλά συντελείται συνεχώς μέσα από τη συσσώρευση του κεφαλαίου και ενίοτε από την άμεση κρατική βία. Η τάξη είναι *σχέση αγώνα*, δηλαδή μια διαρκής πάλη, είτε αφανής είτε έκδηλη, μέσα και ενάντια στη συνεχή προσπάθεια του κεφαλαίου να υποτάξει κάθε πλευρά της ζωής στον νόμο της αξίας. Η τάξη δεν είναι «ταυτότητα», είναι η *διαλεκτική σχέση* μεταξύ των αντικειμενικών συνθηκών των σχέσεων παραγωγής και των υποκειμενικών όρων της εμπειρίας αγώνα ενάντια σε αυτές τις σχέσεις παραγωγής και εκμετάλλευσης. Τάξη είναι η ίδια η *ταξική πάλη*, μια *ιστορική διαδικασία* με ήττες, εφόδους, πισωγυρίσματα και πύρρειες νίκες.

Στην τάξη ως *κοινωνική σχέση* δεν υπάρχουν «καθαροί εργάτες», «ιδανικά επαναστατικά υποκείμενα». Η ίδια η μισθωτή σχέση είναι μια μορφή μυστικοποίησης που αποκρύπτει τη σχέση εκμετάλλευσης: *«όποιος ζει στον αστερισμό της [...] ζει μια ζωή στην οποία είναι διαχωρισμένος και ενάντια στον εαυτό του. Τα πόδια του παραμένουν βυθισμένα μέσα στην εκμετάλλευση ακόμα κι όταν το μυαλό του αναπνέει μέσα στα σύννεφα της αστικής ιδεολογίας».*

Γι' αυτό και η έννοια της *αλλοτρίωσης*, όπως την ανέπτυξε ο Μαρξ μέσα στο έργο του, είναι κεντρικής σημασίας αν θέλουμε να κατανοήσουμε τις καπιταλιστικές κοινωνικές σχέσεις. Η εμπειρία της απομονωμένης εργάτριας μέσα στον καπιταλισμό διαμορφώνεται από την ολότητα του κόσμου των εμπορευμάτων. Όλες οι μυστικοποιημένες μορφές που λαμβάνει η σχέση κεφάλαιο ορθώνονται μπροστά της ως μια ξένη δύναμη που την

εξουσιάζει αλλά και που ταυτόχρονα αυτή η ίδια αναπαράγει καθημερινά. Οι βεβαιότητες του κεφαλαίου, ως αιώνιας και φυσικής σχέσης, γίνονται βεβαιότητες της εργάτριας. Κι αυτή η διαδικασία αλλοτρίωσης διαπερνά όλη τη μάζα των προλετάρων, «παραγωγικών» και «μη παραγωγικών», για να υιοθετήσουμε τον ψευδή –από τη σκοπιά του αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο– διαχωρισμό του Πουλαντζά, διαμορφώνοντας ενεργά τις ενδοταξικές σχέσεις ιεραρχίας.

Σε αντίθεση με τους «πολιτικο-ιδεολογικούς» παράγοντες του Πουλαντζά που υποτίθεται προσδιορίζονται πάγια και μονοσήμαντα από το είδος και τον συγκεκριμένο χαρακτήρα της μισθωτής εργασίας, η αλλοτρίωση δεν είναι ένα τετελεσμένο γεγονός αλλά μια διαδικασία. Η έννοια της αλλοτρίωσης υπονοεί το αντίθετό της, δηλαδή την άρνηση και την αντίσταση στην αλλοτρίωση μέσα στην καθημερινή πρακτική των ανθρώπων, μέσα στην εξέλιξη της αφανούς ή έκδηλης ταξικής πάλης. Και είναι μέσα στους αγώνες, πόσο μάλλον τους μαζικούς, που αναδεικνύονται όλες οι αντιφάσεις της τάξης των προλετάρων και που ανοίγονται προοπτικές για τη συλλογική έμπρακτη κριτική της καπιταλιστικής αλλοτρίωσης.

Για να επανέλθουμε στο κίνημα των πλατειών, ο χαρακτηρισμός του από μερίδα του α/α χώρου ως κίνημα της «μεσαίας τάξης» είναι ένας εύκολος τρόπος για να απαλλαγεί κανείς από το βασανιστικό ερώτημα: γιατί οι προλετάριοι, ακόμα και τη στιγμή που τους «γαμάνε τη ζωή», δεν καταφέρνουν να ξεπεράσουν τις αλλοτριωτικές μορφές του κεφαλαίου και δεν κινούνται προς μια ριζοσπαστική κατεύθυνση; Η έμπρακτη απάντηση μπορεί να δοθεί μόνο μέσα στους αγώνες και μέσα από τη μελέτη της ιστορίας τους και όχι με έτοιμες απαντήσεις από τη θέση του εξωτερικού παρατηρητή.

Λαός και Έθνος γενικά

Ξεκινώντας το τρίτο και τελευταίο μέρος της εισήγησής μας να σημειώσουμε αρχικά πως κατανοούμε τις κατηγορίες του έθνους και του λαού ως **κοινωνικές μορφές**, δηλαδή ως επιμέρους **τρόπους ύπαρξης** των ταξικών ανταγωνιστικών σχέσεων. Επομένως, οι κατηγορίες του έθνους και του λαού ως έννοιες που εκφράζουν με κοινωνικά έγκυρο, ιστορικά προσδιορισμένο και προσδιοριστικό τρόπο καπιταλιστικές μορφές της **κοινωνικής ζωής** είναι καθαυτές αντιφατικές, ως μορφές που συγκροτούνται ως **διαφοροποιημένες** μέσω της **ταξικής πάλης**. Ενδεχομένως, στη δραστηριότητα του «λαού» ως **μαζικού κινήματος** μπορεί να τεθεί η δυνατότητα της εσωτερικής του διάσπασης, δηλαδή του σχηματισμού της τάξης, ο οποίος οδηγεί σε ρήξη με το έθνος. Η διαφορά με τη μορφή-έθνος είναι πως σε αυτή την περίπτωση κάθε ταξική δραστηριότητα και κάθε κοινωνική σύγκρουση φαίνεται να έχει διαλυθεί/εξαφανισθεί στο αποτέλεσμά της, εντός της **αναπαράστασης** της εθνικής ενότητας.

Πιο συγκεκριμένα, η εξουσία του κεφαλαίου από την πρώιμη ανάδυσή της θεμελιώνεται και αναπαράγεται μέσα από την ενσωμάτωση των προλετάρων στην εθνική/πολιτική κοινότητα **όχι ως τάξης** αλλά ως πολιτών ενός έθνους-κράτους. Η κοινωνική ηγεμονία της τάξης του κεφαλαίου εδραιώνεται μόνο όταν ανασυγκροτεί **πολιτικά** μέσω του κράτους την εργατική τάξη σε μια εθνική βάση, όταν δηλαδή επιτυγχάνεται η **εθνικοποίηση** του ταξικού ζητήματος. Σημασία έχει να επισημάνουμε από μια ταξική σκοπιά πως από την είσοδο της εργατικής τάξης στο προσκήνιο της ιστορίας αυτή βρίσκεται **μέσα-και-ενάντια** τόσο στο έθνος όσο και σε όλες τις καπιταλιστικές μορφές

αντικειμενικότητας. Γιατί από τη μία πλευρά η εθνικοποίηση της ταξικής πάλης, δηλαδή **το έθνος μέσα-και-ενάντια** στην τάξη, την ενοποιεί σε ένα ευρύτερο επίπεδο από αυτό των συντεχνιακών αγώνων σε τοπικές επιχειρήσεις και ατομικούς καπιταλιστές, παράγοντας τις αντικειμενικές προϋποθέσεις για την υπέρβαση των εθνικών ορίων και την παγκόσμια ανθρώπινη κοινότητα. Από την άλλη συνιστά μια στιγμή υπαγωγής της ταξικής δραστηριότητας στις καπιταλιστικές κοινωνικές μορφές, συνιστά μια εσωτερική διαίρεση της τάξης και άρα μια προσωρινή αναστολή αυτής της δυνατότητας. Η άρνηση του ταξικού ανταγωνισμού ως εθνικού πραγματοποιείται μέσα από την κρατική πολιτική που οργανώνει τη διαδικασία **ατομικοποίησης** της εργατικής τάξης, διασφαλίζοντας πως η ικανότητα για εργασία θα έχει εμπορευματική μορφή και η εκμετάλλευση θα μεσολαβείται από την ελεύθερη και ίση ανταλλαγή μεταξύ ιδιωτών εμπορευματοκατόχων. Αυτή η διαδικασία συμπληρώνεται από την **επανασυλλογικοποίηση** των ιδιωτών προλετάρων όχι ως τάξη με αυτόνομες επιδιώξεις αλλά ως σύνολο πολιτών χωρίς ταξική διαφοροποίηση, δηλαδή μέσα από μια διαδικασία φετιχοποίησης των ταξικών αντιθέσεων που εκφράζεται στην αφαιρετική ομαδοποίησή τους ως «λαός». Ο εθνικισμός ως ο αντικειμενικός τόπος συγκρότησης των σύγχρονων μορφών κοινωνικής συνείδησης στο έδαφος του έθνους-κράτους, δηλαδή ως στιγμή της καπιταλιστικής ιδεολογίας και των πρακτικών που την αναπαράγουν, είναι η **άλλη όψη** αυτής της υπαγωγής της εργατικής τάξης. Αλλά θα πρέπει απαραίτητα να διακρίνουμε ανάμεσα σε αυτόν τον, ας τον πούμε, **πολιτικό εθνικισμό** και έναν **ακροδεξιό εθνικισμό** που υποκαθιστά όλες τις μορφές κοινωνικής ταυτοποίησης με τον εαυτό του, παράγοντας αργίσι το ολοποιητικό πλαίσιο της μορφής-έθνος ως προϋπόθεση για κάθε κοινωνική δραστηριότητα και φυσικοποιημένη μήτρα όλων των πολιτικών γεγονότων.

Λαός και Έθνος στις πλατείες

Για να πάρουμε τα πράγματα από την αρχή, δεν πιστεύουμε πως υπάρχει κάποια άμεση σύνδεση μεταξύ του κινήματος των πλατειών και των πρόσφατων εθνικιστικών συλλαλητηρίων για τη μακεδονία, κάτω από την ομπρέλα μιας «εξέγερσης από τα δεξιά». Παρόλα αυτά, πρέπει να αναφέρουμε πως υπήρξε μια **ειδική** μορφή εμφάνισης της εθνικής ταυτότητας, όπως και της ταυτότητας του πολίτη, αφενός ως στοιχείο αυτοπροσδιορισμού μέρους του κόσμου που συμμετείχε στις πλατείες και αφετέρου ως ένδειξη της καθήλωσης αυτού του, πλειοψηφικού, κομματιού εντός των κατεστημένων κοινωνικών σχέσεων. Αμφισβητούμε όμως τον ισχυρισμό πως αυτή η ειδική μορφή έδωσε ένα **γενικό** περιεχόμενο των αγώνων το οποίο προανήγγελε τον μονολιθικό εθνικισμό των συλλαλητηρίων.

Η συγκεκριμένη μορφή εμφάνισης του εθνικισμού δεν αμφισβήτησε την ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας αλλά επιδίωξε να την επαναθεμελιώσει σε στέρεες βάσεις και να διοχετεύσει κάποια προσδοκώμενα οφέλη της δημοκρατικότερα, σε ένα σύνολο πολιτών. Ένα σώμα πολιτών που ως τέτοιο είναι καταστατικά/θετικά εθνικά ορισμένο μεν, αλλά στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν συγκροτήθηκε **και** αρνητικά απέναντι σε μη εθνικά ορισμένους πολίτες, όπως πράττει ένα εθνικιστικό κίνημα που διεκδικεί μια πραγματική υπόσταση για τον εθνικισμό του. Είναι αλήθεια πως στις πλατείες η κριτική του κεφαλαίου περιορίστηκε στην **πραγματοποιημένη** και **φετιχοποιημένη** του εμφάνιση ως χρήμα-πυργεννάει-χρήμα και ως κρατικό χρέος, ενώ αντίστοιχα η κριτική της πολιτικής δεν μπόρεσε να

πάει πιο πέρα από μια **προσωποποιημένη** αγανάκτηση απέναντι στους εκπροσώπους της. Παρόλα αυτά, ένα κίνημα που τοποθετείται στην κοινωνία-των-πολιτών, και άρα παρουσιάζει την ταξική πάλη με έναν στρεβλό τρόπο, περιέχει εντός του αντιφάσεις που δεν είναι εκ των προτέρων **λυμένες**. Και δεν είναι λυμένες γιατί η συγκρότηση της κοινωνίας-των-πολιτών πρέπει συνεχώς να αναπαράγει τις προϋποθέσεις της, δηλαδή να αναστέλλει τη δραστηριότητα της εργατικής τάξης ως τάξης.

Αντιθέτως, στην περίπτωση των εθνικιστικών συλλαλητηρίων, διενεργείται μια κίνηση έχοντας ως **αφετηρία** την **καθολική** μορφή του έθνους και του αφηρημένου εθνικού συμφέροντος. Έτσι, εξαφανίζει μέσα της κάθε προοπτική ρήξης και ανάδειξης των προλεταριακών αναγκών, οι οποίες **άμεσα** συγκροτούνται ως **επιμέρους** ταξικό συμφέρον ενάντια στην εμφάνιση της αναπαραγωγής του κεφαλαίου ως γενικού σκοπού της κοινωνικής αναπαραγωγής. Η ρήξη που μπορεί να παραγάγει η μορφή-έθνος δεν μπορεί παρά να είναι σύγκρουση με ένα άλλο «καθολικό», με ένα άλλο έθνος.

Στο έθνος και στον εθνικισμό καθεαυτό, λοιπόν, δεν έχουμε μια σχετικά αυτόνομη κοινωνική μορφή αλλά τον τρόπο ύπαρξης είτε της **ήττας** είτε της **απουσίας** της **ταξικής πάλης**. Στο κίνημα των πλατειών δεν δηλώθηκε η απουσία της ταξικής πάλης αλλά η **ήττα** της, εφόσον τελικά επικράτησε ο φетиχοποιημένος λόγος περί χρέους και άμεσης δημοκρατίας που μετατρέπει τον στόχο της ικανοποίησης των αναγκών σε μια πρόταση για μια **τυπικά** διαφοροποιημένη αναπαραγωγή των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων. Για αυτό άλλωστε υπήρχε και περιθώριο για ενεργό συμμετοχή τάσεων που έθεσαν το ζήτημα σε μια ταξική βάση, κάτι που δεν μπορούμε να το φανταστούμε καν για έναν εθνικισμό όπως παρουσιάζεται στα συλλαλητήρια, εφόσον σε αυτά ήταν εξαρχής δεδομένη η **απουσία** της ταξικής πάλης και η μετάθεσή της σε πάλη μεταξύ των εθνών.

Να προσθέσουμε πως ενώ «αντικειμενικά» ιδωμένη η άλλη όψη της κατάργησης των μνημονίων φαίνεται να είναι η ανάπτυξη της εθνικής οικονομίας, αυτή δεν ακυρώνει την υποκειμενική στιγμή της προσωρινής οικειοποίησης του καπιταλιστικού χωροχρόνου. Παρότι αυτή πραγματοποιήθηκε με τα αλλοτριωμένα μέσα της κριτικής στο χρέος της οικονομίας αντί ως κριτική στη χρεοκοπημένη κοινωνική ζωή λόγω της ύπαρξης της οικονομίας. Εύλογα, δεν μπόρεσε να αμφισβητήσει την αλλοτρίωση του κεφαλαίου ως **κοινωνικής σχέσης** που παίρνει **οικονομική** και **πολιτική** μορφή. Όπως επίσης το πολιτικό αίτημα της άμεσης δημοκρατίας, που θέτει ως κεντρικό σημείο τη σφαίρα του τρόπου λήψης των αποφάσεων χωρίς να μας λέει και πολλά για το τι είδους αποφάσεις είναι αυτές που παίρνονται, δεν ακυρώνει το γεγονός πως ήταν στιγμή μιας πρακτικής κριτικής του τρόπου συγκρότησης της σχέσης κοινωνίας των πολιτών-πολιτικής κοινωνίας του κράτους. Επομένως, ήταν μια **ατελής** ρήξη με τον προσδιορισμό του πολίτη από το κράτος που παρέμεινε στα όρια της κρατικής πολιτικής απαιτώντας μόνο την αλλαγή της.

Ο εθνικισμός ως ιστορικά επίκαιρη μορφή εμφάνισης της ανεπάρκειας του παραδοσιακού ρεφορμισμού

Η κρίση των πολιτικών και οικονομικών μορφών της κοινωνικής αναπαραγωγής των τελευταίων δεκαετιών ήταν γενίκευση της τάσης **προλεταριοποίησης**, που εντάσσεται στο πλαίσιο της αλλαγής του τρόπου ύπαρξης των εθνών-κρατών και των οικονομιών τους εντός της παγκόσμιας κυκλοφορίας του κεφαλαίου. Σε συνδυασμό με μια ιστορική συνθήκη όπου η εργασία του προλεταριάτου αντιμετωπίζεται περισσότερο ως **κόστος** παρά ως **επένδυση**,

καθίσταται επιτακτικό το ζήτημα της διαχείρισης/ελέγχου των αυτόνομων αναγκών του που ενίοτε ξεπερνάνε την παθητική αποδοχή μιας αναγκαίας μοίρας. Η επανεμφάνιση του **δεξιού** εθνικισμού σε διάφορους καπιταλιστικούς σχηματισμούς, είτε με ένα ανοικτά νεοφιλελεύθερο πρόγραμμα είτε με μια εθνο-συντηρητική εναλλακτική σε αυτό, δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από αυτήν την κίνηση που παρέχει μια υλική βάση για τριβές μεταξύ των προλετάρων ενώ ταυτόχρονα συμβάλλει στην ιδεολογική απόκρυψη της επίθεσης που δέχεται **συνολικά** η εργατική τάξη. Επομένως, ανάλογα με την ταξική πάλη στο εσωτερικό κάθε κράτους, που καθορίζει τη θέση του στον καταμερισμό της εργασίας και τις αντίστοιχες πιθανές επιλογές της καπιταλιστικής συσσώρευσης, προωθούνται και διαφορετικές καπιταλιστικές στρατηγικές που σχετίζονται με τον βαθμό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ένταξη –με σχετικά απαξιωμένους όρους– του μεταναστευτικού προλεταριάτου στο κύκλωμα του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου **ως μέσου για την απαξίωση του συνόλου της εργατικής τάξης**. Εντούτοις, ακόμα και σε περιπτώσεις που ο εθνικισμός δεν τάσσεται απερίφραστα στο πλευρό του μοντέλου μιας νέας ρύθμισης-μέσως-της-απορρύθμισης των ταξικών σχέσεων, ουσιαστικά δεν παρέχει μια ριζική, με κάποιο θετικό περιεχόμενο, προοπτική σχετικά με την αναπαραγωγή τους αλλά μια αρνητική τοποθέτηση σχετικά με κάποιες από τις συνέπειες της κρίσης τους. **Εμφανίζεται** λοιπόν ως μια διακριτή απάντηση στην κρίση του κεφαλαίου ως κοινωνικής σχέσης αλλά αυτή η διακριτότητα μάλλον αυτοπεριορίζεται σε ένα **ιδεολογικό** πλαίσιο αφού αμφισβητείται έμπρακτα από τον κοινό στόχο, εθνικιστών και μη, της ανάγκης μετακύλισης των συνεπειών της κρίσης στις πλάτες της παγκόσμιας εργατικής τάξης. Εάν και ο εθνικισμός είναι ταυτόχρονα και **ένας από τους τρόπους που πραγματοποιείται αυτή η μετακύλιση** θεωρούμε πως έχει μια αμφίβολη πραγματική, υλική βάση για την πιθανή μελλοντική ενδυνάμωσή του ως μαζικού κοινωνικού κινήματος που θα συσπείρωνε και μεγάλα τμήματα του προλεταριάτου εντός του. Για τον λόγο πως ενώ μέσω των εθνικισμών μπορεί προσωρινά να αναπαράγεται μια διαφοροποίηση στην αξία της εργασιακής δύναμης η οποία μεταφράζεται σε καλύτερους όρους ζωής για κάποιους προλετάρους και προλετάριας, εντός της κρισιακής αναπαραγωγής των ταξικών σχέσεων αυτή η σχετική διαφοροποίηση είναι υπό καθεστώς ιδιαίτερης **αστάθειας**.

Ακριβώς αυτή η ανυπαρξία ή και αδυνατότητα ακόμα ενός **ρεαλιστικού** πλάνου προώθησης κοινωνικών μεταρρυθμίσεων σε μια ευρεία κλίμακα ίσως δίνει μια απάντηση στο ερώτημα του γιατί ο εθνικισμός βρίσκει απήχηση. Κατά την άποψή μας, η **οπισθοχώρηση** της ριζοσπαστικής προοπτικής και των **γενικευμένων προσδοκιών** της εργατικής τάξης που άμεσα ή έμμεσα απειλούν την κατεστημένη τάξη, αλλά και η γενική δυσαρέσκεια λόγω της πτώσης του επιπέδου ζωής φέρνει στο προσκήνιο μια φαινομενική λύση που εκφράζεται στην ανάδυση ενός **δεξιού ρεφορμισμού** με εθνικιστική μορφή που έρχεται σε αντιπαράθεση και ταυτόχρονα συμπληρώνει τις αριστερές εκδοχές του. Από τη μια μεριά, αυτού του είδους ο ρεφορμισμός συνεχίζει να αποτελεί συνέχιση της επίθεσης των αφεντικών με άλλα μέσα, όπως δείχνει και η γρήγορη εναλλαγή των δεξιών και αριστερών εκδοχών του στις κυβερνήσεις αρκετών καπιταλιστικών κρατών, από την άλλη, είναι η **προσωρινή απουσία** μιας άλλης διεξόδου, πόσο μάλλον επαναστατικής, μέσα στους ευρύτερους ταξικούς αγώνες, που δυναμώνει πρακτικές οι οποίες αναπαράγουν τον εθνικισμό ως μία από τις φαινομενικές διόδους βελτίωσης των όρων της κοινωνικής αναπαραγωγής.

Στα δικά μας, το εάν και πώς παράγονται εθνικιστικές ιδέες και πρακτικές μέσα σε μια ολότητα κοινωνικών σχέσεων μπορεί να διερευνηθεί μόνο με μια συγκεκριμένη ανάλυση των ταξικών σχέσεων όπως εκφράζονται στην καθημερινότητα και μέσα στους ταξικούς αγώνες. Και όχι με αναγωγή ενός μέρους του κοινωνικού συνόλου σε κάποιον δομικά αναπαράγόμενο «εθνικό κορμό». Προφανώς θα διαφωνήσουμε και με τις ερμηνείες που βλέπουν στον εθνικισμό μια διαχρονική έκφραση των συμφερόντων κάποιας υποστασιοποιημένης μεσαιάς τάξης. Η «μεσαιά τάξη» εκφράζει περισσότερο μια ιδανική εικόνα που θα ήθελε να έχει η ίδια η ταξική κοινωνία για τον εαυτό της, την ψευδή συνείδηση της ταξικής **συμφιλίωσης** με άλλα λόγια, παρά την πραγματικότητά της.

Όσον αφορά την πιθανή δυναμική του εθνικισμού, να πούμε πως όσο η τάξη του κεφαλαίου και τα στελέχη της είναι πολυεθνική άλλο τόσο είναι και αναγκαία εθνική, που σημαίνει πως το κεφάλαιο ακόμα και στη διεθνοποιημένη του μορφή χρειάζεται να έχει μια βάση. Υπάρχει δηλαδή μία οργανική σύνδεση με τον εθνικισμό της εθνικής ανάπτυξης που ωφελεί τη συσσώρευση του κεφαλαίου γενικά, εάν και μάλλον οι καπιταλιστές με την περιορισμένη ταξική οπτική του ατομικού κέρδους δεν αντιμετωπίζουν το ζήτημα έτσι. Όταν όμως απειληθεί η ίδια η ύπαρξή τους ως τάξης πολλοί από αυτούς θα συσπειρωθούν κάτω από την εθνική σημαία της υπεράσπισης της συνολικής αναπαραγωγής του κεφαλαίου ως σχέσης εκμετάλλευσης. Πέρα από την εργατική τάξη που όπως υποστηρίξαμε ορίζεται **μέσα-και-ενάντια** στο έθνος, διάφορες κοινωνικές ομαδοποιήσεις όπως μικροϊδιοκτήτες μέσων παραγωγής και αυτοαπασχολούμενοι που κατέχουν τα μέσα της εργασίας τους, οι αποκαλούμενες «δημιουργικές τάξεις» και «νέες μεσαιές τάξεις», δεν συγκροτούν μια ιδιαίτερη τάξη με διακριτές επιδιώξεις **ενάντια** σε κάποια άλλη. Είναι εντός της δυναμικής σχέσης **προλεταριοποίησης/αποπρολεταριοποίησης**, δηλαδή της ίδιας της καπιταλιστικής συσσώρευσης που παράγει με διευρυμένο αλλά όχι ιστορικά γραμμικό τρόπο από τη μία πλευρά το κεφάλαιο και από την άλλη το προλεταριάτο, όπου αμφιταλαντεύονται τα ταξικά συμφέροντά τους και ο τρόπος με τον οποίο η ταξική σχέση διαπερνά την κοινωνική τους ύπαρξη. Επίσης, δεν βλέπουμε τον λόγο γιατί μια εργατική τάξη που παλεύει, και μέσα από τους ταξικούς αγώνες έχει συγκροτήσει μια **προλεταριακή δημόσια σφαίρα** η οποία προωθεί την κυκλοφορία της ήδη παραγμένης εμπειρίας αγώνα με σκοπό την επέκτασή του, να μην ενσωματώσει τμήματα αυτών των κοινωνικών στρωμάτων, ενάντια σε κάθε είδους δεξιό και αριστερό εθνικισμό. Για να ξέρουμε και τι λέμε, δεν αναφερόμαστε σε μια τακτική σύναψης «συμμαχιών» με άτομα που βρίσκονται σε ταξικές «θέσεις», κάτι που αποτελεί λογική και πολιτική συνέπεια της υιοθέτησης μιας κοινωνιολογικής θεωρίας της τάξης. Έχοντας πλήρη επίγνωση πως μέσα στην **υλική κοινότητα του κεφαλαίου** αυτό που μας ενώνει είναι ταυτόχρονα αυτό που μας χωρίζει, η μόνη συμμαχία που μπορεί να γίνει είναι στη βάση του **ανταγωνισμού** ενάντια σε αυτόν τον γενικευμένο διαχωρισμό και την ψεύτικη ενότητά του. Εθνική ή οποιαδήποτε άλλη.

Αντίθεση
29/5/2019